

سال سیزدهم / بهار ۱۴۰۳

خوانش سیاسی مخاطبان جوان ایرانی از فیلم سینمایی جوکر (۲۰۱۹)

• هادی نظری^۱ آناهید هاشمی اصل^۲

تاریخ دریافت: ۰۲/۱۱/۱۴۰۲، تاریخ تایید: ۰۲/۰۲/۱۴۰۳

Doi: <https://doi.org/10.22034/SCM.2024.203833>

چکیده

جوکر فیلمی با محتوای اعتراضی است که بسیار مورد توجه مخاطبان ایرانی واقع شد. بنابراین هدف این پژوهش مطالعه خوانش مخاطبان تحصیلکرده تهرانی از فیلم سینمایی جوکر با توجه به میزان همخوانی آنها با نظام سیاسی ایران است. این پژوهش از چارچوب نظری «جهان محلی شدن و مصرف رسانه‌ای» و «نظریه تحلیل دریافت» و در بخش روش تحقیق نیز، از روش مصاحبه عمیق استفاده کرده است. نتایج نشان می‌دهد که موافقان نظام سیاسی ایران، متناسب با فرهنگ سیاسی رسمی و همونا با گفتمان غرب‌ستیز مسلط، شورش و آشوب در فیلم جوکر را موجه دانسته و این شورش را نتیجه ظلم نظام سرمایه‌داری می‌دانند، اما در مقایسه، چنین شورشی را در ایران موجه نمی‌دانند، چرا که معتقدند نظام سیاسی ایران، نظامی ظالمانه نیست و از طرفی زمینه‌های شکل‌گیری آشوب در ایران نه از اصل نظام سیاسی، بلکه از سیاست‌های نئولیبرالی دولت‌هایی نشأت گرفته که با غرب همسو هستند. منتقدان نظام سیاسی که رویکردی اصلاحی به سیاست‌های حاکم دارند، جوکر را هشدار به نظام سرمایه‌داری می‌دانند مبنی بر اینکه شکاف طبقاتی و بی‌توجهی به فقرا، نتیجه‌ای جز شورش و آشوب ندارد، لذا ضرورت اصلاحات را گوشزد می‌کنند، چیزی که قابل تعمیم به جامعه ایران و لازمه نظام سیاسی برای عبور از بحران‌هاست. مخالفان نظام سیاسی ایران با خوانشی متفاوت و با همسان‌انگاری وضعیت ایران با شهر گانتهم، مشروعیت حکومت در ایران را زیر سوال برده و هر نوع آشوب برای عبور از بحران را به رسمیت می‌شناسند. آنها بر این عقیده‌اند که شورش جوکر نتیجه ناامیدی محرومان از اصلاح وضعیت بود.

کلید واژه‌ها: خوانش، مخاطب، جوکر، ایران، آمریکا

۱ دانشجوی دکتری علوم ارتباطات دانشگاه تهران mirhadinazari@ut.ac.ir

۲ ارشد علوم ارتباطات دانشگاه تهران anahid.hashemi@ut.ac.ir

۱. مقدمه و تعریف مسئله

در دنیای امروز به واسطه جهانی شدن ارتباطات و به عبارتی شکل‌گیری دهکده جهانی، هر محصول رسانه‌ای به طور بالقوه از مخاطبی جهانی برخوردار است. حتی اگر محصولی رسانه‌ای نظیر فیلم برای مخاطب بومی و محلی تولید شده باشد، اما این پتانسیل را دارد که از مرزهای ملی فراتر رفته و در بافت‌های جدیدی مصرف شود. یکی از مهمترین محصولات فرهنگی جهان، فیلم سینمایی و سریال است که مخاطبان زیادی در ایران به خصوص در بین جوانان دارد. بسیاری از این فیلم‌ها و سریال‌ها از کشورهای آسیایی، اروپایی و آمریکایی در تلویزیون رسمی ایران پخش می‌شود و بسیاری هم از طریق شبکه‌های ماهواره‌ای و یا اینترنت در دسترس مخاطبان قرار می‌گیرد. در این میان سینمای هالیوود به واسطه قدرت و سرمایه‌گذاری‌های کلان، حجم زیادی از بازار جهانی فیلم را در اختیار دارد. یکی از این فیلم‌ها فیلم سینمایی جوکر ۱ (۲۰۱۹) است که از پرفروش‌ترین فیلم‌های هالیوود در آمریکا و جهان بوده و توانسته «بسیاری از مخاطبان در سراسر جهان به ویژه در ایالات متحده را به طرق مختلف تحت تاثیر قرار دهد (ویراون، ۲۰۲۱: ۵۲).

این فیلم با محتوای انتقادی و اعتراضی خود نسبت به وضع موجود، باعث شد که بسیاری از مخاطبان در سراسر دنیا بخصوص در کشورهایی که ناآرامی‌های اجتماعی و سیاسی در آن وجود دارد با آن همذات‌پنداری کنند و حتی در بعضی کشورها از جمله کشورهای عربی نظیر عراق و لبنان به نمادی اعتراضی تبدیل شود. در اعتراضات سال ۱۳۹۸ در کشور عراق علیه فساد دولتی که تعدادی زیادی از افراد در نتیجه این آشوب‌ها کشته شدند، با نمادهای اعتراضی شبیه شخصیت اصلی فیلم «جوکر» در خیابان حاضر شده بودند (جوان آنلاین، ۱۳۹۸). بنابراین شواهد نشان از تأثیرگذاری این فیلم در ابعاد بین‌المللی دارد. فیلمی که در آمریکا تولید شده ولی شخصیت اصلی آن به نمادی اعتراضی در سایر کشورها تبدیل می‌شود. این مسئله نشان می‌دهد که نمادها و نشانه‌ها می‌توانند از بستر اصلی خود جدا شوند و در بسترها و بافت‌های جدید و متناسب با شرایط اجتماعی، فرهنگی و سیاسی جدید مصرف شوند.

بر اساس نظریه دریافت، مخاطبان در مواجهه با متون رسانه‌ای منفعلانه قرائت مسلط را نمی‌پذیرند، بلکه با متن وارد مذاکره و گفتگو شده و براساس زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی متفاوت دست به تفسیر و رمزگشایی متون می‌زنند.

با توجه به مطالب گفته شده، آگاهی از فهم، تفسیر و خوانش مخاطبان جوان ایرانی از فیلم سینمای جوکر (۲۰۱۹) به خصوص در شرایطی که جامعه ایران از بحران‌های اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی و... زیادی رنج می‌برد، می‌تواند حائز اهمیت باشد. لذا در این پژوهش به دنبال این هستیم تا خوانش جوانان تحصیل کرده ایرانی را از فیلم سینمایی جوکر (۲۰۱۹) بیابیم. اینکه مخاطبان جوان چگونه با فیلم مواجه شده و چه برداشت‌هایی از آن دارند. از آنجا که متغیرهای زیادی می‌تواند بر فهم و تفسیر افراد از این فیلم تأثیر بگذارد، لذا در این پژوهش بنا به محدودیت‌هایی که با آن روبرو هستیم، بیشتر به نقش تعلق به نظام سیاسی ایران در خوانش فیلم جوکر می‌پردازیم.

۲. خلاصه فیلم سینمایی جوکر (۲۰۱۹)

جوکر فیلم روان‌شناختی و از طرفی سیاسی آمریکایی محصول سال ۲۰۱۹ به کارگردانی تاد فیلیپس^۱ است که براساس یکی از شخصیت‌های دی سی کامیکس^۲ ساخته شده و فیلمنامه آن حاصل همکاری فیلیپس و اسکات سیلور^۳ است. در این فیلم واکین فینیکس^۴ در نقش جوکر / آرتور فلک ظاهر شده و بازیگرانی همچون رابرت دنیرو، زازی بیتز، فرانسیس کانروی و برت کالن برای نقش‌های مکمل حضور داشته‌اند. جوکر روایتی از زندگی آرتور فلک (جوکر) در اوایل دهه ۸۰ میلادی است، مردی بازنده، تنها و احساساتی که به دلیل بیماری عصبی در مرکز روانپزشکی بستری بوده و به همراه مادر پیرش پنی در آپارتمانی واقع در شهر گاتهام زندگی می‌کند.

آرتور دل‌قکی است که آرزوی کم‌دین شدن دارد. او با پوشیدن لباس‌های مخصوص برای شرکت‌های مختلف، تبلیغات انجام می‌دهد اما به دلیل حوادثی که در جریان فیلم رخ می‌دهد از شخصیت ناامید و بیچاره به فردی ترسناک و خشن تبدیل می‌شود. آرتور فلک (جوکر) بیماری عصبی دارد و از افسردگی و بی‌اختیاری عاطفی رنج می‌برد. او که با شغل دل‌قک تبلیغاتی، زندگی خود را می‌گذراند آرزو دارد مانند موری فرانکلین که آخر شب‌ها به همراه مادرش به تماشای برنامه‌های او می‌نشیند به کم‌دین معروفی تبدیل شود. جوکر در این فیلم بازی فوق‌العاده خیره‌کننده‌ای به نمایش گذاشته است: شخصیتی که به طرز دردناکی لاغر

1 . Todd Phillips

۳. دی سی کامیکس ناشر کتاب‌های کمیک و یکی از بزرگترین و قدرتمندترین شرکت‌های تولید داستان مصور در آمریکاست.

3 . Scott Silver

4 . Phoenix

است و اغلب اوقات بدنش مورد ضرب و شتم قرار می‌گیرد، صورتش گاهی غمگین و از دست رفته و در برخی زمان‌ها به طرز ساده لوحانه‌ای پر از امید است، با خنده‌ای جیغ گونه که بی‌موقع روی لب‌هایش می‌نشیند. خیال بافی حضور در برنامه فرانکلین از کارهای مورد علاقه آرتور است اما زندگی او حول مسائل مختلفی می‌چرخد، از مادر فریب خورده‌ای که دائماً برای توماس وین، کارفرمای سابقش نامه نگاری می‌کند و معتقد است که به آن‌ها کمک خواهد کرد. اما حوادث فیلم به گونه‌ای پیش می‌رود که از این مرد تنها با یک آرزوی ساده فردی انتقام جو می‌سازد. حوادثی همچون ضرب و شتم آرتور توسط تعدادی اراذل و اوباش، اعتراف مادرش به این که آرتور فرزند واقعی توماس وین است، اثبات غیر واقعی بودن این ادعا و آگاهی از بیماری روانی مادرش در دوران جوانی، رابطه و اتفاقات بین او و سوفی (زن همسایه) که هرگز رخ نداده و ... هر یک به تنهایی کفایت تا یک مرد ناامید بخواهد از دنیا انتقام بگیرد. همه این حوادث از یک سو و اسلحه‌ای که از طریق یکی از دوستانش به دست آورده از سوی دیگر آرتور را به بیراهه‌ای می‌کشاند که در نهایت به قتل فرانکلین سر صحنه اجرا منجر خواهد شد و جنایات اولیه‌اش در نهایت توجه مردم طبقه محروم جامعه را به خود جلب کرده و همین امر مقدمه تنش‌هایی در جامعه می‌شود که کم‌کم به نقطه جوش خواهد رسید.

۳. پیشینه تحقیق

سنت تحلیل دریافت در ایران با اقبال پژوهشگران مواجه بوده و پژوهش‌های زیادی در زمینه خوانش و تحلیل دریافت مخاطبان از متون مختلف رسانه‌ای انجام شده است. با این وجود، در ایران تحقیقی درباره خوانش مخاطبان از فیلم سینمایی جوکر انجام نشده است و از این نظر، این پژوهش تازگی دارد و می‌تواند برای پژوهشگران و حتی سیاستگذاران فرهنگی مفید باشد. اما تنها پژوهشی که راجع به فیلم سینمایی جوکر (۲۰۱۹) در ایران انجام شده، پژوهشگران حوزه جرم‌شناسی بوده‌اند که متن را از نظر جرم‌شناسی فرهنگی مورد مطالعه قرار داده‌اند.

دانش‌نازی و حسینی (۱۴۰۰) در مقاله «تحلیل محتوای کیفی فیلم «جوکر» با رویکرد جرم‌شناسی فرهنگی» در پرتو یافته‌های جرم‌شناسی فرهنگی به تحلیل و نقد فیلم سینمایی جوکر (۲۰۱۹) پرداخته‌اند. بر اساس یافته‌های حاصل از تحلیل محتوای کیفی، فیلم «جوکر» با رویکرد انتقادی و ضدنظام سرمایه‌داری بر چهار محور اساسی کارناوال جرم، لذت از جرم، جرم به مثابه فرهنگ و داستان جرم متمرکز است. با این حال، ارزیابی کلی فیلم با تأکید بر معانی

نهان نشان می‌دهد که مؤلف با افراط در توسل به رویکردهای انتقادی، از یک سو پروژه قهرمان‌سازی مجرم را در دستور کار خود قرار داده و از سوی دیگر، میان خاستگاه فرهنگی جرم و توزیع نابرابر ثروت ارتباط غیرمنسجم برقرار کرده است.

برخلاف تحقیقات داخلی، در خارج از کشور پژوهش‌های نسبتاً زیادی درباره فیلم سینمایی جوکر (۲۰۱۹) انجام شده که عمدتاً از منظر تحلیل متن بوده و باز هم توجه کمتری به خوانش مخاطبان صورت گرفته است. ویراوان (۲۰۲۱) در مقاله‌ای با عنوان «دیدگاه مخاطب درباره جوکر تادفیلیپس؛ یک روانکاوی لاکانی» با تحلیل اظهارات مخاطبان در IMDB به عنوان پایگاه آنلاین اطلاعات فیلم‌ها و نقدهای مخاطبان با استفاده از مفاهیم نظری روانکاوی لاکان به این نتیجه رسید که تجربه و پیشینه زندگی متنوع مخاطبان در واقع تأثیر زیادی بر علاقه، پاسخ و تفسیر آنها از فیلم جوکر می‌گذارد.

در پژوهشی دیگر با عنوان «نگاشت مسیر یک نوماد پسانسان؛ قرائت دلوزی از جوکر» نوشته آنوپاما و چیترا (۲۰۲۰) که با مطالعه فیلم جوکر، مسیرهای نوماد^۱ شدن یا به عبارتی رهایی از ساختار مسلط را بر اساس آرای دلوز و گاتاری بررسی می‌کند و مهمتر این مطالعه تلاشی برای کشف تأثیر دومینوی هرج و مرج در یک رژیم توتالیتر است. برای دلوز و گاتاری «اقلیت‌گرا»^۲ شدن، کنشی است که خارج از گفتمان مسلط اتفاق می‌افتد. ابداع مجدد موضع اقلیت، در واقع فرآیندی از قلمرودادایی است. از طریق تبدیل شدن و دگرگونی می‌توان هویت‌های بی‌شماری ایجاد کرد و از آن برای مقاومت در برابر دستگاه دولتی، عینی‌سازی اجتماعی^۳ و طبقه‌بندی استفاده کرد. فیلم جوکر چنین تبدیل‌شدنی را نشان می‌دهد. در ابتدای فیلم، آرتور به عنوان کسی معرفی می‌شود که تلاش می‌کند دنیایی معین به نمایش بگذارد و با مدل‌های تثبیت شده هستی مطابقت پیدا کند. اما بعداً در زندگی پوچ و بی‌انصافش، وقتی که خود را که توسط جامعه ساخته شده بود، رها کرد، احساس رضایت و معنا پیدا کرد. بنابراین، احساس هستی شرط اساسی «شدن‌ها» است.

1 . Nomad

نوماد از دیدگاه دلوز استعاره‌ای است برای معرفی اندیشه سیار (نوعی رها بودگی از ساختار مسلط) مبتنی بر بازنمایی، این اندیشه محدود به هویت نبوده و تنوعی از عناصر ناهمگون را در کنار یکدیگر قرار می‌دهد. این اندیشه‌ای ایللیاتی در حال تغییر و حرکت و همواره، که مبدأ، مقدمه، ایدئولوژی و جهت خاصی را بر نمی‌تابد، لذا اندیشه‌ای است فارغ از تقلید و در مقابل آن و مانعی در برابر دیکتاتوری فرهنگی و اجتماعی.

2 . minoritarian

3 . Social Objectification

پژوهش‌های خارجی دیگری نیز از جنبه‌های مختلف به مطالعه و تحلیل فیلم جوکر پرداخته که در این مقاله نمی‌گنجد. اما چنانچه گفته شد این پژوهش شبیه بسیاری از مطالعات حوزه تحلیل دریافت انجام شده است، اما از جهت پرداختن به خوانش مخاطبان ایرانی، یعنی مخاطبی خارج از بستر تولید فیلم، تازه و نو محسوب می‌شود و می‌تواند به غنای پژوهش در این حوزه کمک کند.

۴. مبانی نظری پژوهش

۴-۱: جهانی شدن و مصرف رسانه‌ای

«جهانی شدن»^۱ مفهومی است که با گسترش رسانه‌های جهانی بیش از پیش مورد توجه محققان و صاحب‌نظران قرار گرفته است. به اعتقاد گیدنز^۲ جهانی شدن عبارت است از تشدید روابط اجتماعی که مکان‌های دور دست را به گونه‌ای به هم پیوند می‌دهد که به موجب آن رویدادهای محلی تحت تاثیر حوادثی شکل می‌گیرند که کیلومترها از هم فاصله دارند و بالعکس (کیلی و مارفیلیت، ۱۳۸۰: ۲۳۷). از نظر فریدمن نیز «جهانی شدن یعنی نظامی که بازارها، سرمایه و فن‌آوری‌ها به نحوی به صورت یکپارچه ادغام می‌شوند که جهان اندازه متوسط خود را از دست می‌دهد و به جهان کوچکی تبدیل می‌شود، به طوری که تمام انسان‌ها قادرند در این جهان به پیرامون خود سریع‌تر و ارزان‌تر و بیشتر از قبل دسترسی داشته باشند» (سعیدی کیا، ۱۳۸۵: ۱۱). در چنین فضایی رسانه‌های ارتباط جمعی نقش مهمی بر عهده دارند. مخاطبان رسانه‌ها در این بستر در معرض هویت‌ها و فرهنگ‌های مختلف جهانی قرار می‌گیرند و در جریان نوعی داد و ستد فرهنگی در سطح جهانی قرار دارند. «شخصی که در چنین فرهنگی پذیرای دیگر فرهنگ‌هاست، آمیزه‌ای از فرهنگ‌ها را داراست و جهان را به‌نوعی دیگر می‌بیند. برای چنین فردی رسانه، پنجره‌ای برای دیدن دنیا خواهد بود. رسانه‌های جمعی و دیگر شکل‌های پیام‌رسانی با واسطه، در زندگی روزمره ما یکی از منابع تجربه فرهنگی جهانی شونده است و عنصر فرهنگ که با جهانی شدن دچار تحول شده است، صرفاً به‌صورت تک‌خطی منتقل نمی‌شود، بلکه حرکت بین نقاط فرهنگی جغرافیایی همیشه مستلزم تفسیر، ترجمه، انطباق و بومی شدن است؛ زیرا فرهنگ گیرنده، تمام منابع خود را به کار می‌گیرد و به شیوه دیالکتیکی بر واردات فرهنگی تأثیر می‌گذارد» (تاملینسون، ۱۳۸۱). بنابراین جهانی شدن صرفاً

1 . Globalization

2 . Giddens

به معنای پذیرش تام و بی‌چون و چرای فرهنگ‌های دیگر نیست، بلکه نوعی برهمکنش بین «امر محلی» و «امر جهانی» وجود دارد. از این منظر می‌توان گفت مصرف رسانه‌ای محصولات جهانی در بافت‌های محلی متناسب با بستر فرهنگی خود رمزگشایی و مصرف می‌شود. به عبارتی جهانی شدن به ظهور مخاطبان جهانی انجامیده است. جهانی که در آن «کالاهای غربی در جوامع غیرغربی، بواسطه عاملیت مصرف‌کننده، علایق، اهداف، دانش و امیال وی، انتخاب و مصرف می‌شوند (هاوس، ۱۹۹۶: ۲۴). تا جایی که می‌توان از «محلی کردن امر جهانی» سخن گفت. چیزی که به طور خاص رابرتسون^۱ به آن اشاره می‌کند. از نظر رابرتسون کالاهای فرهنگی صادراتی همواره به زمینه‌ای که از پیش وجود داشته راه می‌یابد به بیان دیگر صادرات فرهنگی همواره به واردات تبدیل می‌شود؛ چرا که در فرهنگ بومی ادغام می‌گردند (استوری، ۱۳۸۹: ۳۲۴). این گفته رابرتسون به این معنی است که وقتی مخاطب با محصولات و متون فرهنگی خارجی روبرو می‌شود، متاثر از زمینه‌ای که در آن قرار دارد، آن را مصرف می‌کند. به عبارتی در چنین رویکردی با تلاقی امر جهانی با امر محلی روبرو هستیم، چیزی که تحت عنوان «جهان محلی شدن» از آن یاد می‌شود. استوری^۲ با اشاره به پژوهش‌های انجام شده در خصوص سریال دالاس، به نحوه رمزگشایی متفاوت گروه‌های اجتماعی از این سریال سخن می‌گوید، گروه‌هایی که بر اساس نحوه ادراک فرهنگی و ارتباطی که سریال با زندگی‌شان داشته است، به فهم و تفسیر سریال دست زده‌اند (استوری، ۱۹۹۹: ۴۰۶). بر همین اساس محتمل است که فیلم سینمایی جوکر به عنوان فیلمی که در بستر فرهنگی و سیاسی متفاوتی تولید شده است، در جامعه ایران، متناسب با بستر و زمینه خاص خود توسط مخاطبان مصرف شود و خوانش متفاوتی از آن در پی داشته باشد.

۴-۲: نظریه تحلیل دریافت

نظریه تحلیل دریافت^۳ تا حدودی با نظریه «جهان محلی شدن»^۴ رابرتسون قرابت و نزدیکی دارد. وقتی رابرتسون از جاگیری کالاهای فرهنگی در متن فرهنگ محلی و به عبارتی مصرف محلی آنها سخن می‌گوید، در واقع همان دریافت و خوانش متفاوتی است که مدنظر سنت مطالعات فرهنگی و نظریه تحلیل دریافت است.

1 . Roland Robertson
2 . John Storey
3 . Reception Theory
4 . Glocalization

هانس گئورگ گادامر استدلال می‌کند که فهم شدن هر متن فرهنگی، همواره از منظر کسی صورت می‌گیرد که آن متن را فهم می‌کند. نویسندگان هنگام خلق اثر ممکن است نیت خاصی داشته باشند و بی‌تردید هر متنی واجد ساختاری عینی است، لیکن معنا در زمره اجزاء ذاتی متن نیست (به عبارت دیگر، معنا ماهیتی تغییرناپذیر ندارد). در واقع معنا چیزی است که هر شخصی با خواندن متن آن را ایجاد می‌کند. گادامر همچنین تأکید می‌کند که متن و خواننده همواره در موقعیتی تاریخی و اجتماعی با یکدیگر مواجه می‌شوند و موقعیت‌مند بودن این مواجهه همیشه در تعامل بین خواننده و متن تأثیر می‌گذارد. وی معتقد است که به همین سبب، هر متنی همواره با پیش‌پنداشته‌ها یا پیش‌داوری قرائت می‌شود (استوری، ۱۳۸۹: ۸۸). بنابراین بر اساس گفته گادامر، دریافت مخاطب هنگام مواجهه با متن (فیلم، سریال، روزنامه، کتاب و...) متأثر از آگاهی و پیش‌پنداشته‌ها و تحت تأثیر زمینه قرائت قرار دارد.

آنچه که در تحلیل دریافت مورد توجه قرار دارد چند معنایی بودن متون و تعدد تفاسیر است (فتویت، ۲۰۰۱). به عبارتی معنایی که توسط رسانه‌ها حمل می‌شود می‌تواند باز یا چندمعنایی باشد و حتی می‌تواند به شیوه‌ای مخالف توسط مردم پاسخ داده شود (فیسک، ۱۹۹۷). طبق نظریه تحلیل دریافت، معنا از مذاکره بین محتوا و خوانندگان حاصل می‌شود. بر این اساس هرچه که مخاطبان متکثر باشند، دریافت‌ها نیز متکثر است (ریچاردسون و دیگران، ۲۰۰۰). در همین راستا به عقیده تامسون (۱۹۹۵: ۱۷۴) مصرف رسانه‌ها همواره پدیده‌ای محلی است، به این معنا که افراد در بافت‌های اجتماعی-تاریخی خاصی قرار دارند و از منابع در دسترس خود برای معنا بخشیدن به پیام‌های رسانه‌ای استفاده می‌کنند. مک‌کوایل^۱ نیز معتقد است پیام‌های ارتباطی می‌توانند از سوی گروه‌های مختلف اجتماعی و فرهنگی به راه‌های متفاوت (بسته به هدف و منظور تولیدکنندگان آن پیام‌ها) بازخوانی یا رمزگشایی شوند (مک‌کوایل، ۱۳۸۰: ۸۶).

بنابراین نکته مهم در نظریه دریافت، علاوه بر چند معنایی بودن، مقاومت و خوانش‌های متضاد مخاطب است. پیام‌های رسانه‌ای بنا به خصلت چندمعنایی، می‌توانند تفسیرها و برداشت‌های مختلفی داشته باشند. همین امر باعث قدرت بخشیدن به مخاطبان در زندگی روزمره شده تا در برابر ایدئولوژی‌های مسلط مقاومت کنند (فیسک، ۱۹۹۴: ۲۱۳). آنگ^۲ نیز در

1 . Denis McQuail

2 . Ien Ang

این خصوص می‌گوید پیش‌فرض بنیادین در تحلیل دریافت این است که متون رسانه‌ای دارای معنایی ثابت و ذاتی نیستند، بلکه در لحظه دریافت متون رسانه‌ای از سوی مخاطب است که این متون معنا می‌یابند؛ یعنی هنگامی که مخاطب متن را قرائت و تماشا می‌کند یا می‌شنود. به بیان دیگر، مخاطب را مولد معنا می‌شمارند و نه صرفاً مصرف‌کننده محض محتویات رسانه‌ای. مخاطب، متون رسانه‌ای را به شیوه‌هایی که با شرایط اجتماعی و فرهنگی آن و چندوچون تجربه ذهنی وی از آن شرایط مربوط است، رمزگشایی یا تفسیر می‌کند (آنگ، ۱۹۹۵). بنابراین در این پژوهش فرض ما نیز بر این است که مخاطبان جوان و تحصیل‌کرده ایرانی با توجه به شرایط اجتماعی، اقتصادی، سیاسی جامعه ایران و سایر عوامل زمینه‌ای و شخصی، خوانش متفاوتی از محصولات سینمایی دارند.

۵. روش تحقیق

در این پژوهش به منظور مطالعه خوانش مخاطبان تحصیل‌کرده ایرانی و به عبارتی رمزگشایی و تفسیر مخاطبان از فیلم سینمایی جوکر (۲۰۱۹) از روش کیفی مصاحبه عمیق استفاده شده است. مصاحبه عمیق شناخته شده‌ترین روش در مطالعات فمینیستی، مطالعات فرهنگی و شناخت مخاطب است (ونزون، ۲۰۰۲: ۱۳۶). مصاحبه این شانس را به ما می‌دهد تا بفهمیم در مغز مصاحبه‌شوندگان چه می‌گذرد (هوروپ، ۲۰۰۱: ۱۲۱). بنابراین برای پی‌بردن به لایه‌های درونی افکار و رفتار افراد (آنگ، ۱۹۹۵: ۱۲۱) روش مصاحبه عمقی در این پژوهش مناسب خواهد بود. البته لازم به ذکر است که استفاده از روش مصاحبه گروهی با توجه به نقش پویایی گروه در تفسیر و فهم مخاطب، می‌توانست مفیدتر باشد، اما به دلیل محدودیت زمانی تحقیق و از طرفی شیوع بیماری کرونا، امکان برگزاری مصاحبه‌های گروهی برای محقق فراهم نبود.

۵-۱: جامعه آماری و نمونه تحقیق

جامعه آماری پژوهش شامل جوانان تحصیل‌کرده ساکن شهر تهران هستند که حداقل مدرک تحصیلی آنها لیسانس باشد. با توجه به اینکه در این تحقیق تمرکز ما بر نقش تعلق و توافق با نظام سیاسی و یا به عبارت بهتر تعلق به نظام سیاسی ایران در خوانش فیلم سینمایی جوکر قرار دارد، نمونه‌ها را به صورت هدفمند انتخاب کردیم، به گونه‌ای که پوشش دهنده همه سلايق سیاسی باشد. مبنای پژوهش برای گرایش سیاسی، بر اساس سه دسته هم‌نوایی با نظام سیاسی، منتقدنظام سیاسی و مخالف نظام سیاسی است.

بر این اساس و با توجه به قاعده اشباع نظری تعداد ۱۸ نفر از جوانان به عنوان نمونه تحقیق انتخاب و با آنها مصاحبه عمیق ترتیب داده شد. با توجه به ضرورت اصل محرمانگی، اسامی را با نام مستعار در جدول زیر ذکر شده است.

جدول شماره ۱: مشخصات مصاحبه‌شوندگان

ردیف	مصاحبه شونده	رشته تحصیلی	سن	طول مصاحبه (دقیقه)
۱	احمدرضا	مهندسی برق	۲۸	۴۵
۲	مهرداد	زمین‌شناسی	۲۷	۳۵
۳	وحید	علوم سیاسی	۲۵	۵۵
۴	زهرا	علوم اجتماعی	۲۴	۶۰
۵	ناهید	داروسازی	۳۰	۶۰
۶	زهرة	علوم قرآن و حدیث	۲۳	۴۰
۷	محمد	علوم سیاسی	۳۰	۴۵
۸	رضا	علوم ارتباطات	۲۹	۳۰
۹	کاوه	مدیریت رسانه	۲۶	۳۵
۱۰	سمیرا	مدیریت مالی	۲۶	۴۵
۱۱	مهسا	حقوق	۲۴	۴۵
۱۲	عاطفه	روزنامه‌نگاری	۲۲	۵۵
۱۳	محمدحسین	پژوهش هنر	۳۰	۶۰
۱۴	آرش	مردم‌شناسی	۳۰	۵۰
۱۵	مهرداد	مهندسی عمران	۲۹	۳۰
۱۶	ماندانا	مدیریت دولتی	۲۸	۴۵
۱۷	هانا	جامعه‌شناسی	۲۷	۶۰
۱۸	سمیه	اقتصاد	۲۵	۵۰

۵-۲: اعتبار و پایایی پژوهش

میکوت و مورهاوس (۲۰۰۲) به جای تأکید بر پایایی و روایی، مبحثی با عنوان قابلیت اعتماد طرح‌های پژوهش کیفی را مطرح می‌کنند. ایشان چهار عامل را که به کمک آن‌ها اعتمادسازی انجام می‌پذیرد را چنین بیان می‌کنند:

۱. استفاده از چند روش گردآوری داده‌ها: استفاده از مصاحبه در کنار مشاهده میدانی و تحلیل اسناد موجود، نشانگر آن است که موضوع مورد بررسی از چند منظر گوناگون بررسی شده و می‌توان به یافته‌ها اعتماد بیشتری داشت.

۲. بازرسی مسیر کسب اطلاعات: اساساً به معنای ثبت مداوم داده‌های به کار رفته در تحلیل و توضیحات پژوهشگر و روش‌های تحلیل است.

۳. واریسی از سوی افراد تحت بررسی: در این روش از شرکت‌کنندگان در پژوهش خواسته می‌شود تا یادداشت‌ها و نتیجه‌گیری شما را بخوانند و بگویند توصیف شما از آنچه به شما گفته‌اند دقیق است یا خیر.

۴. صداقت گروه پژوهشی: این روش فرض می‌کند که اعضای گروه پژوهشی، هنگام تفسیر داده‌های خود، بر صداقت و دقت یکدیگر نظارت دارند. گاه از یک شخص بیرونی خواسته می‌شود تا فرآیند مذکور را مشاهده و در مورد سوگیری‌ها و سوءتعبیرهای احتمالی در هر کجا که لازم باشد سوال کند (ویمر و دومنیک ۱۳۸۹: ۱۷۱-۱۷۲).

در این پژوهش سعی شد تا قابلیت اعتماد با توجه به چهار روش فوق تأمین گردد. بدین صورت که، در جاهایی که مورد نیاز بود برای توضیح بهتر مضامینی که مصاحبه شونده‌گان مطرح می‌کردند از روش مطالعه اسنادی نیز کمک گرفته شد. به طور مداوم مسیر کسب اطلاعات بررسی می‌شد، در پایان هر مصاحبه، جمع‌بندی و مضامینی که حین مصاحبه یادداشت شده بود، برای تأیید نهایی در اختیار مصاحبه شونده قرار می‌گرفت. در نهایت از دو تن از پژوهشگران علوم ارتباطات خواسته شد تا روند پژوهش و یافته‌ها را از منظر یک شخص بیرونی بررسی کنند.

۶. یافته‌های پژوهش

گرچه مؤلفه‌ها و عوامل زمینه‌ای زیادی ممکن است بر خوانش مخاطب از متون رسانه‌ای تأثیرگذار باشد، اما در این پژوهش بیش از هر چیز، وضعیت سیاسی و اجتماعی امروز جهان و ایران و از طرفی تعلقات سیاسی و ایدئولوژیک بر خوانش فیلم سینمایی جوکر موثر بوده است. لذا سعی شده که بر اساس تعلق سیاسی جوانان تحصیل‌کرده نسبت به نظام سیاسی در ایران، نحوه خوانش آنها از فیلم سینمایی جوکر ۲۰۱۹ مورد کنکاش قرار بگیرد.

۶-۱: خوانش مخاطبان همسو با نظام سیاسی ایران

این گروه از افراد کسانی هستند که حس همدلی و همنوایی با نظام سیاسی دارند و یا به عبارتی نگرش مثبتی به رفتارها و کردارهای نظام سیاسی داشته و از سیاست‌های حاکمیت حمایت می‌کنند. این دسته از افراد اگرچه تفاوت‌هایی در نحوه خوانش آنها وجود دارد ولی به طور کلی همه آنها را می‌توان ذیل یک خوانش مشترک تقسیم‌بندی کرد.

● جوکر نماد ظلم نظام سرمایه‌داری

مصاحبه‌شوندگانی که موافقان نظام سیاسی در ایران هستند، شخصیت جوکر را زایده نظام سرمایه‌داری می‌دانند نظامی که مثال‌آعلای آن جامعه آمریکاست و ثروتمندان بر آن تسلط دارند. این نظام بر روابطی ظالمانه و استثمارگرانه متکی است و از پیامدهای آن تولید فقر و در نتیجه نارضایتی در جامعه است. به عنوان مثال احمدرضا ۲۸ ساله می‌گوید:

«جوکر نمادی از ظلم طبقه مسلط در آمریکاست، طبقه سرمایه‌داری که عمده ثروت آمریکا را در اختیار دارند و ثروتمند شدن هر روز این افراد به قیمت فقر بیشتر و در نتیجه نارضایتی در جامعه آمریکاست». زهرا ۲۴ ساله نیز می‌گوید: «جامعه سرمایه‌داری باعث شکاف طبقاتی عمیق در جامعه آمریکا شده و در فیلم هم می‌بینیم که تعداد محدودی از ثروتمندان همه امکانات را در اختیار دارند و در عوض طبقه پایین که جوکر نماینده آنهاست، از ابتدایی‌ترین حقوق برخوردار نیستند. ظلم سرمایه‌داری به خوبی در اندام لاغر و مردنی جوکر نمایش داده شده...»

● فروپاشی نتیجه محتوم نظام سرمایه‌داری

موافقان نظام سیاسی در ایران به نوعی با جوکر یا به عبارت بهتر با شورش و در نتیجه فروپاشی جامعه آمریکا همنوایی می‌کنند و آن را نتیجه محتوم نظام سرمایه‌داری می‌دانند. چنین نگرشی به جامعه آمریکا با آنچه در گفتمان رسمی جمهوری اسلامی و رسانه‌های رسمی بازنمایی می‌شود، قرابت دارد. نگرشی که بر افول قدرت آمریکا و فروپاشی آن در آینده مبتنی است. وحید ۲۵ ساله: «به نظر من چیزی که در فیلم جوکر نمایان است ترسیم آینده‌ای از جامعه آمریکاست. آنها خوب می‌دانند که فقر، تضاد طبقاتی و سیستم ظالمانه سرمایه‌داری و سیاست‌های نئولیبرالی در آمریکا نهایتاً به فروپاشی آمریکا منجر می‌شود. روند این اعتراضات و

شورش‌هایی که علیه سیستم انجام می‌شود، فروپاشی را تسریع می‌کند. در حال حاضر هم شاهد کاهش قدرت آمریکا در سطح جهان هستیم».

● مادی‌گرایی و نبود معنویت در جامعه آمریکا

از نظر موافقان نظام سیاسی ایران، جوکر در جامعه‌ای زیست می‌کند که اثری از معنویت در آن نیست. نبود معنویت و از طرفی مادی‌گرایی در جامعه آمریکا باعث شده که گروه‌های مختلف اجتماعی و طبقات ضعیف در برابر بحران‌های اجتماعی شکنندگی بیشتری داشته باشند. این هم رهاورد نظام سرمایه‌داری است که مبتنی بر اصالت سود و ذایل‌کننده عنصر معنویت در جامعه است.

زهره ۲۴ ساله: «گرچه همه این بحران‌ها و خشونت‌هایی که در فیلم موج می‌زند نتیجه نظام سرمایه‌داری، سیاست ثروتمندان و محصول جامعه است ولی اگر معنویت در جامعه آمریکا وجود داشت لاقلاً مردم عادی به هم رحم می‌کردند. ما در فیلم می‌بینیم که جامعه چطور این بیمار روانی را اذیت می‌کند. من اگر بخوام مقایسه کنم با جامعه خودمان با تمام مشکلاتی که داریم عنصر معنویت و دین تا حدودی می‌تواند ما را از مشکلات عبور دهد و به آینده امیدوار نگه دارد».

● پیوند بی‌عدالتی و فقر در جامعه ایران با سیاست‌های لیبرالی

یکی از نکات مهم در خوانش فیلم جوکر در بین مخاطبان ایرانی، مقایسه‌ای است که بین جامعه آمریکا و ایران در هنگام تماشای فیلم در اذهان شکل می‌گیرد. موافقان نظام سیاسی ایران، در مقایسه‌ی وضعیت جامعه ایران با جامعه آمریکا بر این عقیده‌اند که گرچه خشم، اعتراض، بی‌عدالتی و فقر در جامعه ایران زیاد شده و مردم نیز در سال‌های اخیر اعتراض خود را به این روند نشان داده‌اند ولی چنین وضعیتی را نه محصول کلیت نظام سیاسی، بلکه محصول مسئولان و سیاستمدارانی می‌دانند که می‌خواهند سیاست‌های لیبرالی و نئولیبرالی را در ایران پیاده کنند. پس نه کلیت سیستم که بخشی از سیستم که سیاست‌های غرب‌گرایانه دارند را مسئول چنین وضعیتی می‌دانند.

مهرداد ۲۷ ساله: «ما هم در کشور خودمان بی‌عدالتی، دزدی، فساد و از طرفی فقرای زیادی داریم ولی به نظرم این ربطی به جمهوری اسلامی ندارد. این تقصیر کسانی است که می‌خواهند با آمریکا رابطه داشته باشیم و سال‌ها با سیاست غرب‌گرایی و لیبرالی دولت را در

دست داشتند و وضعیت جامعه را به چنین روزی کشاندند. انقلاب ما و نظام ما نمی‌خواهد که شاهد این همه فساد و فقر در جامعه باشد».

پس چنانچه مشاهده می‌شود موافقان نظام سیاسی در ایران وضعیت فقر، فساد و تضادی که بین ثروتمندان و فقرا در فیلم مشاهده می‌شود را به جامعه ایران تعمیم می‌دهند، اما چنین وضعیتی را نه محصول سیستم حاکم که اتفاقاً همسویی با سیستم حاکم در آمریکا می‌دانند. بنابراین شورش و سرنگونی سیستم نمی‌تواند مطلوب آنها باشد، بلکه اتکا به داخل و سیاست مردم‌داری را که دولت جدید آقای رئیسی به عهده گرفته را رمز عبور از بحران‌ها می‌دانند. زهره ۲۳ ساله: «به نظر من وضعیت اقتصادی و اجتماعی تا حدودی نتیجه اعتماد و همسویی با غربیان بوده و اصلاً قابل مقایسه با وضعیت شهر گاتهام در فیلم جوکر نیست. آنها از سیستم ناامید بودند ولی ما اینجا با داشتن ولی فقیه و دولت مردمی رئیسی انشالله از مشکلات عبور می‌کنیم ولی باید صبر کرد و به دولت فرصت داد تا گندی که دولت روحانی زده را جمع کنند».

● شورش، تخریب در پی دارد نه اصلاح

بعضی از موافقان نظام سیاسی ایران، گرچه با شخصیت جوکر هم‌نواپی دارند و به صورت ضمنی از نارضایتی و شورش در جامعه آمریکا خشنود می‌شوند و آن را نتیجه نظام سرمایه‌داری می‌دانند، اما معتقدند راه اصلاح اجتماعی چنانچه در فیلم نشان داده شد، شورش نیست. به نظر آنها، علی‌رغم مضمون اعتراضی و شورشی فیلم، محتوای کلی فیلم بر خسارت‌بار بودن، بی‌هدف بودن، و تخریب‌زا بودن شورش و آشوب تأکید دارد.

ناهید ۳۰ ساله: «از نظر من در فیلم نشان داده شد که در نهایت شورش هم به جایی نمی‌رسد و اگر چه ظلم و فقر توسط سیستم و ثروتمندان ایجاد شده بود ولی در نهایت جوکر دستگیر شد و با کشتن اون روانشناس سرگردان به این سو و آن سو می‌رفت این نشان می‌دهد که چیزی تغییر نکرده و جوکر همچنان در سرگردانی به سر می‌برد، پس شاید پیام فیلم این باشد که شورش راه اصلاح اجتماعی نیست». احمدرضا ۲۸ ساله نیز می‌گوید: «فارغ از دلایل و تفاوت‌ها ایران و آمریکا، در کشور خودمان نیز بعضاً با شورش و اغتشاشاتی روبرو هستیم که نتیجه‌ای جز خسارت برای کشور در پی ندارد. پس لزوماً شورش و اغتشاش نتیجه مطلوبی در پی ندارد».

۶-۲: خوانش مخاطبان منتقد نظام سیاسی ایران

منتقدان نظام سیاسی کسانی هستند که به کلیت نظام سیاسی باور دارند ولی اصلاح عملکردی و ساختاری سیستم را لازم می‌دانند. لذا رویکردی انتقادی به نظام سیاسی دارند و خواهان تغییر وضع موجود هستند.

• جوکر نمادی از جامعه ایران

از نظر منتقدان فیلم جوکر بیشتر یادآور جامعه ایران است تا آمریکا؛ یادآور فقر، شکاف طبقاتی، ظلم، فساد. از نظر آن‌ها فیلم جوکر هشدار می‌دهد که جامعه و نظام سیاسی آمریکا که خود را اصلاح کند وگرنه با شورش روبرو خواهد شد و این خود یک مکانیسم اصلاحی است ولی در ایران همانند شهر محل سکونت جوکر، خشونت، فقر، فساد و نارضایتی موج می‌زند ولی سیستم بیش از آنکه به فکر اصلاح باشد سیاست سرکوب را در پیش گرفته است.

محمد ۳۰ ساله: «ببینید درست است که در جامعه آمریکا فقر، فساد و نارضایتی هم وجود دارد ولی سیستم می‌تواند خودش را اصلاح کند. جامعه آمریکا وضع اقتصادی و اجتماعی به مراتب بهتری از دیگران دارند ولی با این حال فیلم هشدار می‌دهد و عاقبت شکاف طبقاتی و ظلم را گوشزد می‌کند. اما در جامعه ایران وضعیت اسفبار اقتصادی اجتماعی و سیاسی داریم با این حال اگر بخواهیم اعتراض کنیم به طرق مختلف سرکوب می‌شویم».

• جوکر و پیوند نظام سیاسی ایران با فقر و بی‌عدالتی

منتقدان نظام سیاسی از خلال خوانش خود از فیلم جوکر، فضای حاکم بر فیلم را به جامعه ایران تعمیم داده و بر این عقیده‌اند، همانطور که سیستم مسلط در فیلم جوکر مسبب فقر، فلاکت و در نتیجه شورش است، در ایران نیز این سیستم است که موجب بحران‌های مختلف سیاسی اقتصادی و اجتماعی در ایران شده چیزی که موافقان نظام سیاسی قبول نداشته و مشکلات را ناشی از اصل سیستم نمی‌دانستند.

رضا ۲۹ ساله «ما در ایران یک سیستم غیر شفاف و غیر پاسخگو داریم که انتخاب مردم اصلاً برایش مهم نیست طبیعی است که در نظامی که پاسخگویی نباشد، شفافیت وجود نداشته باشد و از طرفی قدرت‌های موازی هم داشته باشیم، معلوم است که از دل این سیستم فساد و تبعیض بیرون می‌آید. پس چنین سیستمی کارآمدی خود را برای حل مشکلات از دست می‌دهد و نیاز به اصلاح دارد».

● جوکر؛ هشدار برای اصلاح

منتقدان نظام سیاسی ایران با یادآوری شرایط اجتماعی و سیاسی در فیلم، راهکار عبور از بحران‌ها در ایران را اصلاح ساختارها، تقویت جمهوریت نظام و انتخابات آزاد می‌دانند. آنها بر این عقیده‌اند، اگر چنین اتفاقی نیفتد علی‌رغم اینکه مخالف شورش و آشوب در کشور هستند ولی طبیعتاً تحمل و تاب آوری مردم حدی دارد و به شورش و آشوب‌های ویرانگر همانند چیزی که در فیلم جوکر شاهد آن بودیم منجر می‌شود.

کاوه ۲۶ ساله: «من خودم واقعاً از این که کشور دچار آشوب و شورش شود ترس دارم و من معتقدم نتیجه مثبتی در بر ندارد، اما اگر حکومت نخواهد که رویه‌های سابق را اصلاح کند نمی‌تواند بر مشکلات غلبه کند. شورای نگهبان انتخابات را در ایران بی‌معنا کرده و نیروهای امنیتی همه امور را در دست گرفته‌اند. این وضعیت غیر از نارضایتی چیزی در پی ندارد». سمیرا ۲۶ ساله نیز معتقد است: «جوکر نمادی از جامعه آشوب زده ایران است که از فرد بی‌پناهی نمی‌داند به کجا پناه ببرد. اگر این روند اصلاح نشود یا حداقل وضعیت معیشتی بهبود پیدا نکند مردم شورش خواهند کرد».

● به چالش کشیدن فضیلت‌های نظام سیاسی در ایران

منتقدان نظام سیاسی ایران معتقدند که جوکر در اوج نارضایتی انباشه شده از سیستم، باز می‌توانست کار بکند و در آپارتمانی مستقر بود، بنابراین فیلم جوکر فقر را متناسب با جامعه آمریکا تصویر کرده است. اما جامعه واقعی ایران پر است از معتاد، بیکار، گورخواب، اتوبوس خواب و دیگر معضلات اجتماعی. نظام سیاسی با وعده حمایت از مستضعفان و محرومان جامعه و برپایی عدالت آغاز کرد، اما نتیجه‌ای که مشاهده می‌شود، فرسنگ‌ها با فضیلت‌هایی چون عدالت، رفع محرومیت و... در جمهوری اسلامی به دور است.

مهسا ۲۴ ساله: «فقری که در فیلم جوکر دیدیم قابل مقایسه با فقر در جامعه ایران نیست. اگر فقری که ما داریم در آمریکا بود تا الان چندین بار آشوب به پا کرده بودند. ما در ایران میلیون‌ها نفر جوان بیکار داریم هزاران نفر به خاطر فقر خودکشی می‌کنند، خودسوزی، اتوبوس خوابی و چیزهایی از این موارد بماند. این بود وعده‌هایی که جمهوری اسلامی به مردم می‌داد؟». کاوه ۲۶ ساله نیز می‌گوید: «یکی از اصلی‌ترین پیام‌های فیلم، رنجی است که انسان‌ها از بی‌عدالتی و نابرابری در جامعه می‌برند. چیزی که در جامعه خودمان نیز بسیار مشهود است و

سیستم سیاسی مسبب بسیاری از نابرابری‌هاست. در ایران انقلاب شد برای عدالت و برابری ولی بعد از ۴۳ سال، شکاف طبقاتی چنان زیاد شده که احتمال انقلاب دیگری نیز قابل تصور است.»

۵-۳: خوانش مخالفان نظام سیاسی در ایران

مخالفان کسانی هستند که باوری به نظام سیاسی جمهوری اسلامی ندارند و معتقدند سیستم سیاسی متفاوتی غیر از سیستم کنونی می‌تواند وضعیت ایران را بهبود ببخشد.

● جوکر؛ یادآور ظلم در جامعه ایران

مخالفان نیز گرچه با جوکر همذات‌پنداری کرده و او را قربانی سیستم طبقاتی شهر گاتهام می‌دانند با این حال جوکر را نماد رنج و درد جامعه ایران می‌دانند. کسی که از فرط ظلم دیوانه شده و علیه سیستم دست به عصیان و شورش می‌زند و خشونت به خرج می‌دهد. از نظر مخالفان جامعه ایران جامعه‌ای است که خشم، کینه و نفرت در آن آشکارا و پنهان نهفته است و هر لحظه ممکن است منفجر شود. از نظر مخالفان این خشم و کینه را حکومت و مسئولان حاکم بر جامعه تولید کرده‌اند.

محمد حسین ۳۰ ساله: «جوکر از ظلم و ستم حاکمان این گونه بیمار و رنجور شده و عاقبت سر به شورش گذاشت. در ایران میلیون‌ها نفر فقیر داریم که سیاست‌های حکومت باعث این کار شده است. خشم و نفرت نسبت به حکومت و حتی مردم نسبت به مردم زیاد شده که ما هر روز نمونه‌هایش را در گوشه و کنار کشور می‌بینیم». مهرزاد ۲۹ ساله نیز می‌گوید: «من وقتی که فیلم را می‌دیدم، همش در ذهنم فقر، نابرابری و ظلم‌های آشکار و پنهانی که در جامعه ایران وجود دارد، تداعی می‌شد. ما هزاران و شاید میلیون‌ها جوکر در ایران داریم که از ظلم و نابرابری خسته‌اند، حالا یا مثل جوکر به خشونت و قتل دیگران روی می‌آورند، یا سرقت می‌کنند یا دست به خودکشی می‌زنند و یا هم دچار افسردگی می‌شوند».

● شورش مشروع علیه نظام‌های ظالم

مخالفان با هم‌نوایی با جوکر، شورش و آشوب علیه سیستم را مشروع می‌دانند، چرا که دولت ظالم دولتی نامشروع است. از نظر مخالفان نظام سیاسی ایران، نظام سیاسی از یک طرف مولد تبعیض و نابرابری است و از سوی دیگر امکان اعتراض قانونی و مسلمات‌آمیز را سلب کرده

است. وقتی حکومتی همه راه‌های مسالمت آمیز را برای شهروندان می‌بندد، عملاً راهی جز شورش باقی نمی‌ماند.

آرش ۳۰ ساله: به نظر من وقتی که حکومتی در نزد مردم مشروعیت خود را از دست بدهد، باید برای هر نوع اقدامی آماده باشد. وقتی هیچ راه اعتراض مسالمت آمیزی وجود ندارد و امیدی هم به اصلاح و تغییر رویه وجود ندارد، چه کاری غیر از شورش و آشوب می‌شود انجام داد. در نگاه مخالفان، آشوب و شورش هرچند بدون برنامه‌ریزی و هدف خاصی، فقط به قصد سرنگون کردن حکومت باز هم بهتر از نظام سیاسی کنونی است. از نظر آنها در مرحله اول عبور از این نظام سیاسی مهم است. مهرزاد ۲۹ ساله: «به نظر من هر حکومتی بهتر از چنین حکومتی است و ما هم همانند جوکر راهی جز شورش و سرنگونی حکومت را نداریم».

• جوکر و حمایت از براندازی

از نظر مخالفان، سیستم سرمایه‌داری در آمریکا گرچه به نفع ثروتمندان جامعه است ولی با این حال توانسته رفاه نسبی برای مردم فراهم کند و جلوی شورش آنها را بگیرد. از نظر مخالفان چیزی که در جوکر مشاهده می‌کنیم نمی‌تواند بازنمای واقعی از جامعه آمریکا باشد، ولی در جامعه ایران نظام سیاسی، ناکارآمدی خود را نشان داده و نتیجه آن چیزی جز ظلم، ستم، فساد و فقر گسترده در کشور چیز دیگری نبوده است. در واقع برای مخالفان، فیلم جوکر تقویت کننده انگاره براندازی است.

در این زمینه مهرزاد ۲۹ ساله می‌گوید: «نظام سرمایه‌داری گرچه ایراداتی دارد ولی لااقل رفاه نسبی را برای بسیاری از مردم فراهم کرده است هرکس متناسب با درآمد خود می‌تواند از امکانات بهره‌بردار ولی در ایران باید چند جا کار کنیم تا بتوانیم مخارج حداقلی زندگی را فراهم کنیم». ماندانا ۲۸ ساله نیز می‌گوید: «نظام سیاسی در دست عده‌ای است که ناکارآمدی خود را در طول این ۴۰ سال نشان داده‌اند. آنها علیرغم وعده‌های فراوان نتوانستند اقتصاد را سامان بدهند و هر روز خبرها نشان می‌دهد که غیر از دزدی و فساد هدف دیگری ندارند».

• نقد انحصار رسانه‌ای

از نظر مخالفان نظام سیاسی ایران، جوکر علیه سیستمی شورش کرد که فرودستان را به حاشیه رانده بودند و با ابزارهایی نظیر رسانه‌هایی که در اختیار داشتند، سعی در تحکیم قدرت خود داشتند. از نظر مخالفان نظام سیاسی ایران، فیلم جوکر به خوبی نشان می‌داد که رسانه‌ها

چگونه در خدمت طبقه مسلط قرار دارد و چگونه از آن علیه طبقه محروم و فرودست جامعه استفاده می‌کردند. آنها چنین وضعیتی را نوعی انحصار تلقی کرده که در ایران نمونه بارز آن «صدا و سیما» است؛ رسانه‌ای که در خدمت نظام حاکم قرار دارد.

هانا ۲۷ ساله: «ما در فیلم جوکر مشاهده کردیم که رسانه‌ها در اختیار ثروتمندان بود و کار آنها در واقع دفاع از همین طبقه بود. اگر بخواهیم مقایسه کنیم در ایران نیز بسیاری از رسانه‌ها از جمله صدا و سیما حامی سیستم هستند و فقط منافع قدرتمندان را دنبال می‌کند و همین خشم و نفرت مردم را بیشتر کرده است».

۷. نتیجه‌گیری

نگاهی به یافته‌ها نشان می‌دهد که موافقان، منتقدان و مخالفان نظام سیاسی ایران به نوعی با جوکر همذات‌پنداری و هم‌نوایی داشته‌اند و او را نماد انسان ستم دیده‌ای می‌دانند که از ظلم سیستم به تنگ آمده و دست به شورش زده است. نقطه اشتراک یا به عبارتی خوانش مشترک دیگر در بین مخاطبان جوان تحصیل‌کرده مقایسه‌ای است که از وضع بازنمایی شده فیلم جوکر یعنی جامعه آمریکا با جامعه ایران داشته‌اند. آنها از اینکه وضعیت کنونی جامعه ایران از نظر فقر، بی‌عدالتی و فساد شباهت‌هایی با فضای فیلم جوکر دارد هم داستان بودند با این حال هر کدام از آنها تفسیرها و معانی متفاوتی از فیلم داشته و از خلال آن به قضاوت درباره جامعه و سیستم سیاسی در ایران پرداخته‌اند. در واقع همان‌طور که در ادبیات نظری پژوهش گفته شد هر کالای فرهنگی در بافت محلی و متناسب با شرایط و مقتضیات و زمینه مخاطب تحلیل و تفسیر می‌شود. فیلم جوکر نیز با توجه به شرایط و بافت فرهنگی سیاسی اجتماعی جامعه ایران خوانش و تفسیر شده است. در فیلم جوکر شاهد فقر، بی‌عدالتی، فساد، اعتراض و به حاشیه راندن فرودستان هستیم چیزی که مخاطبان از خلال آن ارزش‌ها و فضیلت‌هایی نظیر عدالت، پاکدستی و حمایت از محرومان و مستضعفان در جمهوری اسلامی را به چالش کشیده‌اند. ارزش‌هایی که زیر پا گذاشتن آنها می‌تواند زمینه شورش و آشوب در هر کشوری از جمله ایران را فراهم کند. موافقان نظام سیاسی در ایران متناسب با فرهنگ سیاسی رسمی و با هم‌نوایی با گفتمان غرب ستیز مسلط دست به خوانش فیلم زده و با موجه دانستن شورش در شه گاتهام (آمریکا) آن را نتیجه ظلم و ستم نظام سرمایه‌داری می‌دانند. از نظر موافقان همان

گفتمان سرمایه‌داری و نفولیب‌الیسم است که در ایران مشکلاتی به وجود آورده و راه عبور از آن نفی این شیوه و توسل به گفتمان اصیل انقلاب است.

منتقدان نظام سیاسی ایران که رویکردی اصلاحی به نظام سیاسی در ایران دارند از خلال خوانشی که از فیلم جوکر داشته‌اند، راه جلوگیری از شورش و اغتشاش در جامعه را، اصلاحات ساختاری در نظام سیاسی می‌دانند. آنها معتقدند فیلم جوکر در واقع هشدار به جامعه سرمایه‌داری بود که شکاف طبقاتی و بی‌توجهی به فقرا و محرومان نتیجه‌ای جز شورش و خسارت در پی ندارد لذا به نوعی ضرورت اصلاحات را گوشزد می‌کند. بنابراین آنها اگر چه شورش و اغتشاش را به رسمیت نمی‌شناسد ولی معتقدند در صورتی که اصلاحی در سیستم رخ ندهد باید منتظر آشوب اعتراض و خشونت در جامعه بود.

مخالفان نظام سیاسی ایران با همسان‌انگاری وضعیت ایران با شهر گانتهم، مشروعیت حکومت در ایران را زیر سوال برده و هر نوع شورش و آشوب برای عبور از بحران را به رسمیت می‌شناسند. آنها بر این عقیده‌اند که جوکر، امیدی به اصلاح وضعیت نداشت، بنابراین شورش و سرکشی او نتیجه ناامیدی مفرط محرومان از اصلاح وضعیت بود.

به طور خلاصه جوانان تحصیل کرده تهرانی فیلم جوکر را متناسب با شرایط و بافت سیاسی فرهنگی جامعه ایران تفسیر و بر اساس میزان توافق و هم‌نوایی با نظام سیاسی به قضاوت درباره درست یا نادرست بودن شورش و اغتشاش در جامعه ایران پرداخته‌اند. مخاطبان با هر سلیقه سیاسی با «جوکر» به عنوان نمادی علیه وضع موجود تا حدودی هم‌نوایی داشته‌اند و خشونت، شورش و عصیان او را محصول اجتماع و سیستم سیاسی‌ای می‌دانند که نابرابری‌ها را نهادینه کرده است. آنها فقر و خشونت موجود در فیلم را نتیجه انسداد ساختاری و شکاف طبقاتی در جامعه سرمایه‌داری می‌دانند، اما در مقام قضاوت لزوماً شورش را راه حل نجات از وضع موجود نمی‌دانند. موافقان نظام سیاسی ایران در دورنمای ذهنی خود نوعی شورش و عصیان و در نتیجه فروپاشی در آمریکا را پیش‌بینی می‌کنند، اما منتقدان نظام سیاسی ایران، بیشتر جامعه ایران را مدنظر دارند که اگر همچنان به انسداد سیاسی پایان ندهد با شورش روبرو خواهد شد اما در مقام قضاوت مدافع شورش نیستند، بلکه اصلاحات ساختاری را خواهان هستند. مخالفان نیز جوکر را نماد جامعه ایران می‌دانند و از نوعی شورش و عبور از سیستم به‌طور صریح و ضمنی حمایت کرده‌اند.

منابع

- استوری، جان (۱۳۸۹). مطالعات فرهنگی درباره فرهنگ عامه، ترجمه حسین پاینده، تهران: آگه
- تاملینسون، جان (۱۳۸۱). جهانی‌شدن و فرهنگ، ترجمه محسن حکیمی، تهران: دفتر پژوهش‌های فرهنگی و مرکز بین‌المللی گفتگوی تمدن‌ها.
- جوان آنلاین (۱۳۹۸). «جوکر در اعتراضات عراق و لبنان چه می‌کند»، بازیابی در ۲۰ بهمن ماه ۱۴۰۰: <https://www.Javann.ir/>: H۰۰۴۷۹
- دانش‌ناری، حمیدرضا، حسینی، سید حسین (۱۴۰۰) تحلیل محتوای کیفی فیلم «جوکر» با رویکرد جرم‌شناسی فرهنگی، فصلنامه جهانی رسانه، شماره ۲۹، ص ۷۱-۹۸.
- کیلی، ری، مارفیلیت، فیل (۱۳۸۳). جهانی‌شدن و جهان سوم، ترجمه حسن نورانی بیدختی و مجیدعلی شیخ علیان، تهران: انتشارات وزارت امور خارجه.
- مک‌کوایل، دنیس (۱۳۸۰)، مخاطب‌شناسی، ترجمه مهدی منتظرقائم، تهران: انتشارات مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- ویمر، راجر. دی و دومنیک، جوزف. آر (۱۳۸۹). «تحقیق در رسانه‌های جمعی». ترجمه کاووس سیدامامی، تهران: سروش.

- Ang, Ien (1995). *The Nature of the Audience*, in John Downing Mohammadi & Sreberny – Mohammadi (eds), *Questioning the Media*. Lonon:Sage.
- Anupama, K., G.K. Chithra (2020) mapping the trajectory of a posthuman nomad: a deleuzian reading of the joker, *Palarchs journal of Archaeology of Egypt*, 17 (10).
- Fetveit, Arild (2001), "Anti Essentialism and Reception Studies: In Defense of the Text", *International Journal of Cultural Studies*. Volume 4(2): 173–199
- Fiske, gohn (1994), *Introduction to Communication Studies* Routledge Publica.
- Fiske, gohn (1997), *Television Culture*. Routledge. London.
- Hoerup, Sharon L. (2001), *Diffusion of an Innovation: Computer Technology Integration and the Role of Collaboration*, Blacksburg, Virginia: polytechnic institute and stat university (theses).
- Howes, David. (1996). *Cross Cultural Consumption*. Routledge.
- Storey, John (1999). *Cultural Consumption and Everyday Life*, New York: Arnold.
- Thompson, John, B. (1995) *The Media and Modernity: A Social Theory of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Van Zoonen, Liesbet (2002), *Feminist Media Studies*, London: Sage
- Wirawan, Alifiadita. N (2021). Audience Perspective on Todd Phillips's Joker (2019) A Lacanian Psychoanalysis, *Journal of Transnational American Studies*(Rubikon), Volume 8/ Number 1 (50-61)
- Ang, Ien (1995). *The Nature of the Audience*, in John Downing Mohammadi & Sreberny – Mohammadi (eds), *Questioning the Media*. Lonon:Sage.

- Anupama. K, G.K. Chithra (2020) *mapping the trajectory of a posthuman nomad: a deleuzian reading of the joker*, *Palarchs journal of Archaeology of Egypt*, 17 (10).
- Daneshnari, Hamidreza & Hosseini, Seyed Hossein (2021) Qualitative content analysis of the movie "Joker" with the approach of cultural criminology, *Global Media Journal*, No. 29, pp. 71-98. (in Persian)
- Fetveit, Arild (2001), "Anti Essentialism and Reception Studies: In Defense of the Text", *International Journal of Cultural Studies*. Volume 4(2): 173-199
- Fisk, gohn (1994), *Introduction to Communication Studies* Routledge Publica.
- Fiske, gohn (1997), *Television Culture*. *Routledge. London*.
- Ganji, Mohammad, Niazi, Mohsen, Ashtari, Abazar & Heydarian, Amin (2021). Global media and cultural identity (case study: Kashan University students), *Journal of Society Culture Media*, No. 40, pp. 116-91. (in Persian)
- Hoerup, Sharon L. (2001), *Diffusion of an Innovation: Computer Technology Integration and the Role of Collaboration*, Blacksburg, Virginia: polytechnic institute and stat university (theses).
- Hosseini, Ali & Khorrami, Jahanbakhsh (2021). The effect of presuppositions on understanding from Gadamer's point of view and its role in everyday life, *Journal of Society Culture Media*, No. 40, pp. 155-185. (in Persian)
- Howes, David. (1996). *Cross Cultural Consumption*. Routledge.
- Javan Online (2019). "What does Joker do in the protests of Iraq and Lebanon", retrieved on 20 February 2021: <https://www.Javann.ir/00479H>. (in Persian)
- Keely, Ray & Marfilit, Phil (2004). *Globalization and the Third World*, translated by Hassan Noorani Bidakhti and Majid Ali Sheikh Alian, Tehran: Ministry of Foreign Affairs Publications. (in Persian)
- McQuail, Denis (2001), *Audience Studies*, translated by Mehdi Montazerqaem, Tehran: Media Studies and Research Center Publications. (in Persian)
- Morehouse.R.E & Maykut, p (2002), *Beginning qualitative research: A philosophical and practical guide*, Routledge.
- Storey, John (1999). *Cultural Consumption and Everyday Life*, New York: Arnold.
- Storey, John (2010). *Cultural studies and the study of popular culture*, translated by Hossein Payandeh, Tehran: Ageh. (in Persian)
- Thompson, John, B. (1995) *The Media and Modernity: A Social Theory of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Tomlinson, John (2002). *Globalization and Culture*, translated by Mohsen Hakimi, Tehran: Cultural Research Office and International Center for Dialogue of Civilizations. (in Persian)
- Van Zoonen, Liesbet (2002), *Feminist Media Studies*, London: Sage
- Wimmer, Roger. D. & Domenic, Joseph. R (2010). "Mass Media Research". Translated by Kavos Seyed Emami, Tehran: Soroush. (in Persian)
- Wirawan, Alifiadita. N (2021). *Audience Perspective on Todd Phillips's Joker (2019) A Lacanian Psychoanalysis*, *Journal of Transnational American Studies(Rubikon)*, Volume 8/ Number 1 (50-61)